

ISSN: 2181-9416



# ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА \* LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ



CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ  
БИБЛИОТЕКА  
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416  
Doi Journal 10.26739/2181-9416

# ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

6 СОН, 4 ЖИЛД

## ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 4

## LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 4



TOSHKENT-2024

## Мундарижа

### КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

- 1. СУФИЕВА Дилафруз Улугбековна**  
ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В КАЧЕСТВЕ ОСНОВНОГО НАПРАВЛЕНИЯ  
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРЛАМЕНТАРИЕВ.....8
- 2. АДЛКАРИЕВА Феруза Ходжимуратовна**  
КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУД ВАКОЛАТЛАРИНИНГ КЕНГАЙИШИ – ЗАМОНАВИЙ  
КОНСТИТУЦИЯВИЙ ИСЛОҲОТЛАР МАҲСУЛИ ..... 15

### ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

- 3. МАСАДИКОВ Шерзодбек Махмудович**  
СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА ПО ПРИЗНАНИЮ И ИСПОЛНЕНИЮ ИНОСТРАННЫХ  
АРБИТРАЖНЫХ РЕШЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН .....21
- 4. ТОШЕВ Зафар Бобокулович**  
МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИНИНГ ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ ВА  
КОНСТИТУЦИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ .....28
- 5. DENQANOV Raxmatilla Mirzaraxmat o'g'li**  
TRANSCHEGARAVIY ELEKTRON TIJORATDA ISTEMOLCHILAR HUQUQLARI .....34
- 6. TOSHKANOV Nurbek Bahriddinovich**  
INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARIGA BO'LGAN HUQUQLARNI USTAV JAMG'ARMASIGA  
ULUSH SIFATIDA KIRITISH: BUNI QANDAY AMALGA OSHIRISH MUMKIN?..... 40

### СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

- 7. НАБИРАЕВ Акмал Исматуллаевич**  
АГРАР ВА ОЗИҚ-ОВҚАТ СОҲАСИДА ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН  
НАЗОРАТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ РОЛИ...48

### ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

- 8. ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович**  
СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИК ВА ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАРТИБГА  
СОЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ .....54
- 9. АЛИМОВ Гайбулла Алимович**  
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ  
ЖАРАЁНИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ ҲУҚУҚ ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ЧЕКЛАШНИНГ  
КОНСТИТУЦИЯВИЙ ВА ҚОНУНИЙ АСОСЛАРИ ..... 70

<b>10. МИРЗАТИЛЛАЕВ Умид</b> ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР МАСАЛАЛАРИ БЎЙИЧА ИНСПЕКТОР-ПСИХОЛОГЛАР ФАОЛИЯТИ ТУШУНЧАСИ ВА АҲАМИЯТИ.....	78
---	----

### **ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ**

<b>11. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна</b> АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ И ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ ПРАВА НА ЗДОРОВЬЕ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА.....	85
<b>12. USMANOVA Surayyo</b> ANALYSES OF DEVELOPING COUNTRIES ON TOURISM SERVICES REGULATION UNDER THE GATS .....	96
<b>13. БАБАЕВА Иродахон</b> ОБЗОР И КЛАССИФИКАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОКУМЕНТОВ ПО ИЗМЕНЕНИЮ КЛИМАТА.....	105
<b>14. АКБАРОВ Саидакбар</b> ХАЛҚАРО ҲУҚУҚДА ҲАРБИЙ ЖИНОЯТЛАРНИНГ БЕЛГИЛАРИ.....	117

### **ҲУҚУҚ, ИННОВАЦИЯ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

<b>15. МЕЛИЕВ Худоёр Хуррамович</b> ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИ СОҲАСИДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИ ҚЎЛЛАШНИНГ КОРРУПЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШГА АҲАМИЯТИ .....	125
---	-----

# ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

## ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

**ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович,**

Тошкент давлат юридик университети

Жиноят ҳуқуқи, криминология ва коррупцияга қарши курашиш  
кафедраси мудири, юридик фанлар доктори, профессор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3812-5696>

E-mail: [abror\\_otajonov@mail.ru](mailto:abror_otajonov@mail.ru)

### СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИК ВА ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

**For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования):** ОТАЖОНОВ А.А. Сунъий интеллект: жиноий жавобгарлик ва қонунчиликни тартибга солиш истиқболлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 6 (2024), Б. 54-69.



6 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-6-8>

#### АННОТАЦИЯ

Сунъий интеллект билан боғлиқ технологияларнинг ривожланиши инсон фаолиятининг тобора кенг қамровли соҳаларига таъсир кўрсатмоқда. Ҳозирда сунъий интеллект имкониятларидан фойдаланиш банк, молия, солиқ, божхона, соғлиқни сақлаш, қишлоқ хўжалиги, транспорт, энергетика соҳаларида фаол ривожланмоқда. Ҳозирги кунда сунъий интеллектдан фойдаланиш даражаси унинг иштирокида жиноий ҳаракатлар содир этилишининг сезиларли миқдори ҳақида сўз юритиш имконини бермайди. Бироқ, бундай тизимларни янада такомиллаштириш инсон ҳаётига жиддийроқ таъсир кўрсатиши мумкин. Шунга қарамай, ҳозирнинг ўзидаёқ сунъий интеллектли тизимлардан фойдаланиб, оғир оқибатларга олиб келган ижтимоий хавфли қилмишлар содир этилгани ҳақида гапириш мумкин. Бундай шароитда мазкур тизимлардан фойдаланиш тартибини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш муҳим аҳамият касб этади. Мақолада сунъий интеллектни тушунишга оид қарашлар таҳлил қилинган, унинг юридик фанда қўллаш учун таърифини шакллантиришга уриниш амалга оширилган. Сунъий интеллектли тизимлар фаолиятини жиноят-ҳуқуқий баҳолаш билан боғлиқ назарий, қонунчилик ва амалий масалалар кўриб чиқилган.

**Калит сўзлар:** сунъий интеллект, жиноят субъекти, робот, жавобгарлик, сунъий интеллект жавобгарлиги, сунъий интеллектдан фойдаланган ҳолда содир этилган жиноятлар, кибержиноят.

**ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович**  
Заведующий кафедрой Ташкентского государственного  
юридического университета, доктор юридических наук, профессор  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3812-5696>  
E-mail: [abror\\_otajonov@mail.ru](mailto:abror_otajonov@mail.ru)

## **ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ПЕРСПЕКТИВЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

### **АННОТАЦИЯ**

Развитие технологий, связанных с искусственным интеллектом, затрагивает все более широкие сферы человеческой деятельности. В настоящее время активно применяется потенциал искусственного интеллекта в банковском, финансовом, налоговом и таможенном секторах, а также в здравоохранении, сельском хозяйстве, транспорте и энергетике. Несмотря на то что интенсивное использование искусственного интеллекта пока не приводит к значительному количеству случаев преступлений с его участием, дальнейшее совершенствование таких систем может оказать более серьезное влияние на жизнь человека. Тем не менее, уже сейчас можно отметить случаи совершения общественно опасных деяний с использованием систем искусственного интеллекта, которые привели к тяжким последствиям. В этом контексте важность правовой регламентации порядка использования таких технологий становится очевидной. В статье проведен анализ различных точек зрения на понимание феномена искусственного интеллекта и сделана попытка сформулировать его определение, пригодное для юридической науки. Рассматриваются теоретические, законодательные и практические аспекты уголовно-правовой оценки деятельности систем с искусственным интеллектом.

**Ключевые слова:** искусственный интеллект, субъект преступления, робот, ответственность, ответственность искусственного интеллекта, преступления с применением искусственного интеллекта, киберпреступление.

---

**ОТАЖОНОВ Абдоржон**  
Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption at Tashkent  
State Law University, Doctor of Law, Professor  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3812-5696>  
E-mail: [abror\\_otajonov@mail.ru](mailto:abror_otajonov@mail.ru)

## **ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CRIMINAL RESPONSIBILITY AND THE PROSPECTS OF LEGAL REGULATION**

### **ANNOTATION**

The development of artificial intelligence technologies is affecting increasingly broad spheres of human activity. Currently, the use of artificial intelligence capabilities is actively expanding in banking, finance, taxation, customs, as well as in healthcare, agriculture, transportation, and energy sectors. The current intensity of artificial intelligence use does not yet allow us to speak of a significant number of criminal acts involving its participation. However, further advancement of such systems may have a more substantial impact on human life. Nevertheless, it is already possible to cite instances of socially dangerous acts committed using artificial intelligence systems that have led to severe consequences. Under these circumstances, the legal regulation of the use of such systems gains importance. This article analyzes various perspectives on understanding the phenomenon of artificial intelligence and attempts to formulate a definition suitable for use in legal science. It examines theoretical, legislative, and practical issues related to the criminal law assessment of artificial intelligence systems' activities.

**Keywords:** artificial intelligence, subject of crime, robot, liability, liability of artificial intelligence, crimes with the use of artificial intelligence, cybercrime.

Илм-фан ва ахборот-коммуникация технологиялари жадал тараққий этиб бораётган бугунги шароитда дунёнинг ривожланган мамлакатларида давлат ва жамият бошқаруви, иқтисодиёт, саноат, ижтимоий ҳимоя, таълим, тиббиёт, бандлик, қишлоқ хўжалиги, мудофаа, хавфсизлик, туризм ва бошқа соҳаларда сунъий интеллект имкониятларидан кенг фойдаланиш урфга кирмоқда. Ўзбекистонда ҳам ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларида сунъий интеллект технологияларини жорий қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизнинг сунъий интеллект технологияларидан фойдаланувчи дунёнинг етакчи давлатлари қаторига киришига эришиш ҳамда сунъий интеллект технологияларини жадал жорий этиш ва уларни мамлакатимизда кенг қўллаш, рақамли маълумотлардан фойдаланиш имкониятини ва уларнинг юқори сифатини таъминлашга қаратилган ишлар жадал равишда олиб борилмоқда.

Хусусан, мамлакатимизда 2030 йилга қадар сунъий интеллект асосида яратилган дастурий маҳсулотлар ва кўрсатиладиган хизматлар ҳажмини 1,5 миллиард АҚШ долларига етказиш, сунъий интеллект асосида кўрсатилаётган хизматлар улушини 10 фоизга ва бу йўналишда фаолият юритувчи илмий лабораториялар сонини 10 тага етказиш, юқори қувватли ҳисоблаш серверларини ишга тушириш, Ҳукуматнинг сунъий интеллектга тайёрлик индексида (Government AI Readiness Index) Ўзбекистонни биринчи 50 та ўриндаги давлатлар қаторига киришига эришиш устувор вазифа этиб белгиланган. Шу боисдан мамлакатимизда келгусида сунъий интеллект технологиялари банк, молия, солиқ, божхона, соғлиқни сақлаш, қишлоқ хўжалиги, транспорт, энергетика соҳаларида фаол жорий этилади.

Маълумки, яқин-яқингача, кундалик ҳаётимизда ва ишлаб чиқаришда роботлар, нобиологик нейрон тармоқлари ва сунъий интеллектдан фойдаланишни фақат фантастик ва эришиб бўлмайдиган ҳодиса сифатида қаралар эди. Бироқ, инсон фаолиятининг йилдан йилга ахборотлашуви ва автоматлашуви бу борадаги тасавурларни ҳақиқатга айлантирмоқда. Шу билан бирга, фан-техника тараққиётининг мазкур жараёнлари инсониятга нафақат фойда, балки шу билан бирга муайян хавф-хатарларни ҳам келтириб чиқариши мумкинлигини алоҳида таъкидлаш керак. Чунончи, гувоҳи бўлаётганимиздек, сўнгги пайтларда сунъий интеллект қарорларининг ноадекватлиги ва хавфли оқибатлари тўғрисида оммавий ахборот воситалари ва Интернет тармоқларида тобора кўпроқ ёритилиб, бу билан боғлиқ бўлган жамоатчилик мунозаралари шиддатли тус олмоқда. Бу эса, айбдорларни жазолаш ва бошқа масалалар юзасидан қатор саволларни ҳам келтириб чиқармоқда. Масалан, сунъий интеллект инсон омилсиз мустақил қарорлар қабул қила оладими? Сунъий интеллект томонидан содир этилган қонунга хилоф қилмишлар ва уларнинг оқибатлари учун ким жавобгар бўлиши керак? Сунъий интеллект қилмишлари туфайли жиноий оқибат рўй берганда, унинг ўзини жиноят субъекти сифатида жазолаш керакми ёки у фақат жиноят предмети ёки воситаси мақомида қоладими? Сунъий интеллект томонидан яратилган ихтироларга нисбатан муаллифлик ҳуқуқи кимга тегишли бўлади? Албатта, бундай саволларни давом эттириш мумкин. Шу сабабли ҳам, даставвал сунъий интеллектнинг ижтимоий хавфли хусусиятларини баҳолаб олиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бинобарин, сунъий интеллект иштирок этадиган ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш доирасида у томондан етказилган зарар учун жавобгарлик муаммолари бугунги кунда ўз ечимини кутаётган долзарб масалалардан саналади. Бироқ, тан олишимиз керакки, ҳозирда ҳуқуқий жиҳатдан сунъий интеллектдан фойдаланиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар етарли даражада тартибга солинмаган, у билан боғлиқ ижтимоий хавфли қилмишлар учун жавобгарлик масаласи қонунан ҳал этилмаган. Шунга қарамай, мамлакатимиз жиноят-ҳуқуқий доктринасида ҳозирги кунда айнан сунъий интеллект жиноий жавобгарлиги муаммоларини ўрганишга оид махсус

тадқиқотлар ўтказилмаган.

Миллий жинойят қонунида сунъий интеллект имкониятларидан фойдаланган ҳолда ёки унинг ўзи томондан содир этилган ижтимоий хавфли қилмишлар учун жавобгарликни назарда тутувчи жинойят таркиблари мавжуд эмас. Аммо будегани, сунъий интеллектдан фойдаланиб жинойят содир этган шахсларни жинойий жавобгарликка тортиш имконияти йўқ эканлигини англамайди, чунки мазкур ҳолат жинойят қонунида тан олинган жинойятнинг ягона субъекти бўлган жисмоний шахсларнинг фаолияти билан боғлиқ ҳолда ҳал этилади. Аммо, бу ерда асосий муаммо сунъий интеллектнинг инсон аралашувисиз мустақил қарор қилиши натижасида келиб чиқадиган жинойий оқибатлар учун жавобгарлик муаммоларида ҳисобланади, чунки бу борада ҳозирча ягона тўхтама келинмаган.

Шубҳасиз, технологик тараққиёт ривожланишининг ҳозирги ҳолатини ҳисобга олсак, яқин келажакда сунъий интеллект имкониятлари сезиларли даражада ошиши ва мураккаблашиши мумкин. Хусусан, бу борада профессор Н.Бостромнинг таъкидлашича, 2040 йилга келиб сунъий интеллект ва инсоннинг фикрлаш жараёнларидаги ўхшашлик тахминан 50 фоизга тенг бўлади, 2075 йилда эса, уларнинг фикрлаш жараёнларини ажратиб бўлмайди, ўхшашлик 95 фоизга етади [3. Р. 187]. Аммо, ҳозирги технологик ривожланиш суръатлари бу жараённи янада тезлаштирмақда. Шунинг учун ҳам Н.Бостром ва А. Сандберглар янги тадқиқотларида ушбу прогноз кўрсаткичларини олдинга томон ўзгартиришган [23. Р. 146]. Албатта бундай тахминлар, сунъий интеллект технологиялари тараққиётига узвий боғлиқ ҳолда сунъий онг этикаси ва жавобгарлик муаммоларини ҳал этишни тақозо этади. Нима учун бу муҳим ҳисобланади? Сунъий интеллект инсоният учун хавф туғдирадими? Агар хавф туғдирса, унинг ижтимоий хавфи нималарда намоён бўлади?

Шу сабабдан ҳам сунъий интеллектнинг ижтимоий хавфлилик хусусиятини баҳолашда унинг инсон аралашувисиз мустақил қарорлар қабул қилиш имконияти мавжудлигини эътиборга олиш муҳим саналади. Ваҳоланки, техника ривожланишининг ҳозирги босқичида сунъий интеллектдан фойдаланиш билан боғлиқ ижтимоий хавфли қилмишларнинг юз бериши бугун кун амалиётидаёқ учрамоқда. Масалан, фирибгарлар сунъий интеллект имкониятларидан фойдаланиб, сизнинг овозингизни ўғирлаши мумкин. Бунда уларга сизнинг овозингиздан намуна олиш учун бир неча сония етарли бўлади холос. Кейин нейрон тармоқ қолган ҳамма ишни ўзи амалга оширади. Натижа овоз асл ҳолатдан деярли фарқ қилмайди – фирибгарлар сизнинг номингиздан дўстларингиз ва оилангизни осонгина алдашлари мумкин, шунингдек сунъий интеллект таниқли инсонлар, раҳбарларининг овозларини клонлаштириш орқали одамларнинг шаъни ва кадр-қимматини обрўсизлантirmoқда, шзгалар мулкани талон-торож қилмоқда. Бундан нафақат одамлар, балки турли корхоналар ҳам жабр кўрмоқда.

Сунъий интеллектнинг ижтимоий хавфлилиги ҳақида яна гапирадиган бўлсак, АҚШдаги тиббий муассасалардан бирида рўй берган воқеани эслашимиз мумкин. Бунда, тиббиёт муассасасига юқори ҳарорат (цельсий бўйича 40 даража), сувсизланиш ва умумий ҳолсизлик ҳолатида бўлган бир ёшли бола олиб келинган. Унга махсус сунъий интеллект ёрдамида грипп ташхиси қўйилиб, оғриқ қолдирувчи дорилар ва суюқлик юбориш усулида даволаш муолажаси тайинланган ҳамда тиббиёт ходимлари ушбу даволаш тартибига қатъий риоя қилган ҳолда ҳаракат қилишган, бироқ беш соат ўтиб, бола вафот этган. Мурда текширилганда, сунъий интеллект болага нотўғри ташхис қўйганлиги, унинг ўлимига бактериал инфекция олиб келгани аниқланган [9. Р. 84].

Бундан ташқари, Массачусетс технология университетида 2016 йил бошида «Moral Machine» («Автомобиль учун этика») тадқиқотини ишга туширилиб, унинг доирасида махсус веб-сайт яратилган. Унда ҳайдовчисиз бошқариладиган автомобиль фойдаланувчиси учун турли сценарийлар билан вазиятлар моделлаштирилган ва фавқулodда вазиятларда, масалан, фожиаси муқаррар бўлган вазиятда биринчи навбатда кимнинг ҳаётини қурбон қилиш мумкинлигини танлаш имконияти берилган. Бундай моделлаштириш муайян тадқиқот натижаларига асосланган бўлиб, унда тадқиқотда



қатнашган респондентларнинг кўп қисми берган жавобларга, яъни: бундай шароитда ҳайвонларни эмас – одамларни, кексаларни эмас – ёшларни қутқариш керак [2. Р. 142] лигини таъкидлашган. Шу сабабли дастурлаштириш тартибига кўра, фавкулотда вазиятларда сунъий интеллект мустақил равишда қарор қабул қилиши учун унда иродавий танлов юз беради. Масалан, ҳайдовчисиз бошқариладаган автомобиль йўлни нотўғри жойдан кесиб ўтаётган пиёдаани тўқнашувдан қочишга урингани учун, уни хавф манбаси деб баҳолаб уриб юборган [22].

Сунъий интеллектнинг ижтимоий хавfli жиҳатларидан яна бири – бу ундан ғаразли ёки бошқа паст ниятларда ёхуд айнан жиноят содир этиш учун махсус яратилиши мумкинлигида ҳисобланади. Масалан, дронлардан наркокуръер сифатида ёки террорчилик ҳаракатларини амалга ошириш учун ёхуд бошқа ғаразли ёки паст ниятларларда фойдаланилиши мумкин. Ҳозирги кунда гувоҳи бўлаётганимиздек, сунъий интеллект имкониятларидан фойдаланишда катта ютуқларга эришилмоқда, хусусан, Яндекс компанияси улардан аллақачон фойдаланишни йўлга қўйган. Давлат ва тижорат тузилмалари кундузи ҳам, кечаси ҳам суратга олиш имкониятига эга бўлган видеокамера, микрофон, овоз ва тасвирларни масофадан узатиш қурилмаларидан фаол фойдаланишмоқда. Бугун, сездирмасдан биноларга кириб бориш, суратга олиш ва бошқа имкониятларга эга бўлган сунъий интеллект ёрдамида бошқариладаган роботлар ишлаб чиқилган. Чунончи профессор Р. Аркин ўз тадқиқотларида сунъий интеллектдан жинойий мақсадларда фойдаланиш эҳтимоли бўлган жиддий ахлоқий хавфлар мавжуд [23] лиги тўғрисида фикрларини билдириб ўтган.

Демак айтиш мумкинки, сунъий интеллектдан назоратсиз фойдаланиш ёки унинг мустақил равишда қарор қабул қилиш имкониятлари инсоният учун хавfli оқибатларни ҳам келтириб чиқариши мумкин. Шу боисдан назаримизда, сунъий интеллектнинг жиноят-ҳуқуқий таърифини ишлаб чиқиш, ундан фойдаланган ҳолда ёки мустақил у томондан содир этиладиган ижтимоий хавfli қилмишлар учун жавобгарлик ва у билан боғлиқ қилмишларни квалификация қилиш муаммоларини аниқлаш ҳамда жиноятларнинг объектив ва субъектив белгиларини таҳлил қилишни тақозо этади.

Наинки, бугунги кунда юридик адабиётларда сунъий интеллект тушунчаси турлича таърифланади. Жумладан, С.С. Бозоров сунъий интеллектга муқобиллик, қобилият ва имкониятларни ҳисобга олган ҳолда таъриф беради. Унинг фикрича, сунъий интеллект деганда, унинг ишлаб чиқувчиси томонидан белгиланадиган имкониятларга эга тўлиқ ёки қисман муқобил ҳолда ўзини-ўзи бошқарадиган компьютер-аппарат-дастурий виртуал ёки киберфизик, шу жумладан био-кибернетик тизим [4] тушунилади. Ш.К. Матчановнинг қайд қилишича эса, сунъий интелект – бу компьютер ёки ахборот тизимига инсоннинг фикрлаш фаолиятини амалга оширишга имкон берувчи технологиядир [17. Б. 4]. Аммо, берилган ушбу таърифлар назаримизда сунъий интеллект мазмунини тўлиқ очиб бермайди, чунки уларда муҳокама қилинаётган масаланинг ҳуқуқий жиҳатларига эътибор қаратилмаган.

Бундан ташқари, бу борада О.Н. Ўринкулов ва Р.Ф. Худойбердиевларнинг ёзишича, сунъий интеллект инсоннинг мантиқий ва ижодий функцияларини бажарувчи интеллектуал сунъий тизим [29. Б. 161] ҳисобланади. Б.Шумсутдинов, сунъий интеллект тушунчасига инсон бажара оладиган турли мантиқий, ижодий ва бошқа амалларни бажаришга мўлжалланган, муайян алгоритмлардан иборат бўлган дастурий тизим [31. Б. 23], деб таъриф беради. Шунингдек, В.Н. Синелникова ва О.В. Ревинскийларнинг таъкидлашларича, сунъий интеллект инсон томонидан яратилган ва янги ахборот ёки ўз фаолиятининг объектив ифодаланган натижаларини яратиш имкониятига эга бўлган компьютер дастуридир [26. С. 18–19]. М.Негневитский сунъий интеллект деганда, нафақат олдиндан белгиланган алгоритм бўйича ҳаракат қилишга, балки инсонга хос фикрлаш функцияларни ҳам амалга ошириш имкониятига эга бўлган дастурий мажмуани [20] тушунади.

Шу билан бирга, назаримизда сунъий интеллектнинг ҳуқуқий табиатини тушуниш учун, унга норматив ҳужжатларда таърифлар берилган-берилмаганлигига

ҳам эътибор қаратиш муҳим ҳисобланади. Гарчи, миллий қонунчилигимизда яқин вақтларгача «сунъий интеллект» атамасига норматив таъриф берилган эмасди. Бироқ, 2024 йилнинг октябрь ойида унга норматив жиҳатдан таъриф ишлаб чиқилди. Яъни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 14 октябрдаги ПҚ-358-сон қарори билан «Сунъий интеллект технологияларини 2030 йилга қадар ривожлантириш стратегияси» тасдиқланди. Ушбу стратегиянинг 1-боби 5-қисмида, сунъий интеллект деганда, инсоннинг билим ва кўникмаларига тақлид қилиш имконини берувчи (шу жумладан, мустақил равишда ўрганиш ва ечимларни излаш) ҳамда аниқ вазифаларни бажаришда инсон ақлий фаолияти натижалари билан таққосланадиган натижаларни олиш имконини берадиган технологик ечимлар мажмуи [28] тушунилиши белгиланди. Мадомики, сунъий интеллектга берилган ушбу ва бошқа назарий таърифлар, умуман сунъий интеллектнинг моҳиятини акс эттирсади, бироқ улар назаримизда юридик техника талабларига тўлиқ жавоб бермайди. Улар казуистик, ортиқча ёки ҳаддан ташқари кенг тарзда таърифланган бўлиб, уларда муаммонинг техник ва ҳуқуқий жиҳатлари умумлашган ҳолда мужассамлашмаган. Шу сабабли бизнингча, сунъий интеллект атамасига қуйидагича таъриф бериш мақсадга мувофиқ, яъни: сунъий интеллект деганда, инсоннинг фикрлаш фаолиятига ўхшаш, эслаб қолиш, таҳлил қилиш, баҳолаш, вазифаларга ечимлар излаш ва мустақил қарор қабул қилиш қобилиятига эга бўлган дастурлаштирилган тизим тушунилади.

Бинобарин, ушбу таърифда илгари сурилган белгиларнинг ижобий томони фикримизча қуйидагиларда ифодаланади: таърифда берилган «инсоннинг фикрлаш фаолиятига ўхшаш, эслаб қолиш, таҳлил қилиш, баҳолаш, вазифаларга ечимлар излаш ва мустақил қарор қабул қилиш» белгиси сунъий интеллектнинг ўз табиатига кўра, ахборот ва маълумотларни муқобил ҳолда таҳлил қилиб, мустақил қарор қабул қилиши мумкинлигини назарда тутаяди. Унда, инсоннинг фикрлашига хос бўлган фазилатлар акс эттирилган. Чунончи, инсон мияси ҳужайралар ва органик тўқималардан иборат бўлиб, улар гормонлар ёрдамида ўзаро алоқага киради ва тегишли инстинктлар ёрдамида автоматик равишда тафаккур қилади ва қарорлар қабул қилади. Сунъий интеллектдаги нейротармоқлар ҳам миядаги ҳужайралар ва уларнинг фаолиятига тақлид қилиб яратилган, унда органик қисмлар ўрнига дастурий таъминот ва бошқа рақамли нейрон маҳсулотлари ишлайди. Шунинг учун, сунъий интеллект қонун билан кўриқланадиган объектларга зарар етказиши ёки зарар етказиш реал хавфини келтириб чиқариши мумкин бўлган технологик жиҳатдан дастурлаштирилган математик модел ва алгоритмлар тизимига асосланган бўлади. Мазкур белгиларнинг сунъий интеллект тушунчасида инобатга олиниши унинг юридик табиатини тушунишга имкон беради.

Мадомики, жиноят қонунининг ўзида назаримизда сунъий интеллект тушунчасига ҳуқуқий таъриф бериш шарт эмас, чунки, жиноят қонуни нормаларини тартибга солишнинг бланкет хусусияти орқали муайян атаманинг маъносини очиб бериш учун бошқа ҳужжатга ҳавола қилиш мумкин. Шунинг учун ҳам сунъий интеллектнинг ҳуқуқий таърифини ахборотлаштириш соҳасини тартибга солувчи махсус қонунчиликда бериш мақсадга мувофиқдир.

Шу билан бирга, юқорида таъкидлаганимиздек, биз кўриб чиқаётган муаммо нуқтаи назаридан яна бир жиҳатга эътибор қаратиш муҳим. У ҳам бўлса, сунъий интеллект қатнашган ҳолатлар учун жинойий жавобгарлик асосларини муҳокама қилиш ҳисобланади. Ўз навбатида, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 16-моддаси 2-қисмида, ушбу Кодексда назарда тутилган жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлган қилмишни содир этиш жавобгарликка тортиш учун асос бўлиши кўрсатилган. Айни пайтда, жиноят таркибининг аломатлари, унинг объектив ва субъектив белгиларини ифодалайди. Шундан келиб чиқиб, муҳокама қилинаётган масала бўйича, аввало унинг объектив белгиларини кўриб чиқамиз.

Сунъий интеллектни жинойий жавобгарликка тортиш имкониятини баҳолаш учун бундай тизим амалда бевосита ёки билвосита жиноят қонуни билан тақиқланган

ижтимоий хавфли қилмишларни содир этиш имкониятига эга ёки эга эмаслигини аниқлаш муҳим. Зеро, амалиётнинг кўрсатишича, сунъий интеллект фаолияти объектив равишда жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказа олади. Масалан, ҳайдовчисиз бошқариладиган транспорт воситаси тегишли қоидаларни бузган тақдирда, йўл ҳаракати хавфсизлигини, ахборот тизимларини бузишда дастурлаштирилган нейрон тармоғи фаолияти ахборотлаштириш, мулк, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликлари соҳасидаги ижтимоий муносабатларга зарар етказа олади. Юқорида сунъий интеллект билан боғлиқ содир этилган айрим вазиятларни баён қилганмиз. Бунга яна бир мисол, бу Жон Кингтоннинг ишларида келтирилган. Хусусан, унда, мотоцикл ишлаб чиқаришда қатнашаётган робот ишчилардан бирини хавф манбаи деб нотўғри баҳолаб, гидравлик «қўл»дан фойдаланиб, уни ёндош ускунага босиб, ўлдирган [11. Р. 272]. Бундан кўриниб турибдики, сунъий интеллект фаолияти ижтимоий хавфли ва жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказиши мумкин.

Шунинг баробарида, сунъий интеллектнинг ўзига хослигидан келиб чиққан ҳолда баҳоласак, сунъий интеллект технологияси жиноят қонуни билан тақиқланган ижтимоий хавфли қилмишларни содир эта олиши мумкин. Масалан, сунъий интеллект томонидан йўл ҳаракати хавфсизлиги қоидаларини бузишдан ташқари, ижтимоий хавфли оқибатлар тиббиётда – сунъий интеллект дастурларининг зарур даражада ишламаслиги натижасида; қишлоқ хўжалигида – ҳайдовчисиз бошқариладиган қишлоқ хўжалиги техникаси томонидан етказилган вайронагарчиликлар туфайли; муҳофаа соҳасида – душманни йўқ қилишга мўлжалланган ҳарбий қурилмалар тизимидаги хатолик сабабли юз бериши мумкин. Шу сабабли айтайлик, агарда сунъий интеллектнинг ривожланган тизими антропоморф танани (инсонга хос сифатларни ўзида мужассам этган ҳолда яратилган персонаж) бошқарадиган бўлса, у ҳолда Жиноят кодекси Махсус қисмининг ҳар қандай моддасида назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмишларни содир этиши мумкин.

Биз муҳокама қилишимиз керак бўлган навбатдаги масала жиноят таркибининг субъектив белгилари ҳисобланади. Техник жиҳатдан сунъий интеллектнинг хулқ-атвор алгоритми инсон томонидан моделлаштирилади ва ишлаб чиқарувчи томонидан белгиланган алгоритмларга асосланади. Жисмоний шахсдан фарқли ўлароқ, сунъий интеллектнинг айб мазмуни техник жиҳатдан ўзига хос хусусият касб этади. Бу эса, нафақат ҳуқуқий ва психологик билимларни, балки кибернетика ва информатика соҳасидаги билимларни ҳам билиш заруратини келтириб чиқаради. Гарчи, мустақил қарорлар қабул қилиш имкониятига эга сунъий интеллект технологияларини ишлаб чиқишда уни идрок этиш механизми табиий жараёнларникига ўхшаш тизим сифатида яратилади. Бироқ, сунъий интеллектнинг идрок этиш жараёни инсонникидан тубдан фарқ қилади. Сунъий интеллектда ҳис-туйғу, фикрлаш, англаш, ўз ҳаракатларини онгли равишда идора қилиш каби белгилар бўлмайди. Сунъий интеллектнинг идрок этиш ва қарорлар қабул қилиш имкониятлари мавжуд маълумотлар таҳлили ва умумлаштириш натижалари асосида ҳаракатга келтирадиган дастурлаш жараёни билан боғлиқ бўлади.

Шунинг учун ҳам сунъий интеллект технологияси хатолик билан ишлаб, ижтимоий хавфли оқибат келтириб чиқарганда уни, авваламбор инсон омили билан алоқадарлигини аниқлаш лозим бўлади. Чунки, сунъий интеллект технологияси хато ишлашининг асосий сабаблардан бири ундаги дастурий таъминотнинг мукамал эмаслиги билан боғлиқ бўлиши мумкин. Шу боисдан, агар дастур яратувчилари сунъий интеллект йўл қўйиши эҳтимоли бўлган хатоликларни олдиндан кўра олса, келиб чиққан оқибат учун албатта унинг ишлаб чиқувчилари жавобгарликка тортилиши керак.

Ҳолбуки, ҳозирги кунда сунъий интеллект жавобгарлиги масаласи олимлар ва мутахассислар ўртасида турли баҳс-мунозараларга сабаб бўлаётган ҳодисалардан бири ҳисобланади. Кези келганда айтиш керакки, Гонконгнинг Hanson Robotics компанияси мутахассиси Д.Хенсон томонидан ишлаб чиқилган одамсимон роботига Саудия Арабистони Қироллиги фуқаролигининг берилиши [18. С. 162], бу борадаги баҳсларни

янада кучайтирди. Хусусан, Н.Невянс сунъий интеллектни жиноят ҳуқуқининг мустақил субъектига айлантириш ғоясини асоссиз [21. Р. 15], деб ҳисоблайди. Аммо, ушбу фикрга қарама-қарши равишда, Ф.В.Ужов, «дастурий кўрсатмалардан қатъи назар, хулқ-атвор алгоритмини таҳлил қилиш ва мустақил қарор қабул қилиш имкониятига эга бўлган сунъий интеллектнинг жавобгарлиги масаласини ҳуқуқий тартибга солиш зарур», деб ёзади ва фикрини давом эттириб, «Ўйлаб кўриш керак – мустақил қарорлар қабул қила оладиган сунъий интеллектга қандай ҳуқуқлар берилиши керак? Уни нимадан бошлаш тўғри бўлади? Албатта, ишни ҳуқуқнинг янги субъектини яратишдан бошлаш керак» [27. С. 358], дейди.

Шунингдек, Ж.Копфстеиннинг таъкидлашича, сунъий интеллект учун деактивация, қайта дастурлаш ёки жиноят субъекти мақомини бериш каби махсус жазо турлари назарда тутилиши керак, бу эса ҳуқуқий муносабатларнинг барча иштирокчилари учун огоҳлантириш вазифасини ўтайди [12]. Худди шундай фикрни И.Н. Мосечкин ҳам қўллаб-қувватлайди, у сунъий интеллектни «қайта тарбиялаш» «фақат уни тўлиқ қайта дастурлаш ёки машинани утилизация қилиш» орқали амалга оширилиши мумкинлигини эътироф этади. Унинг ёзишича, жиноят қонунида «сунъий шахс» атамасини мустақамлаш керак, чунки у жисмоний ва юридик шахс каби аллақачон мавжуд бўлган субъектлар рўйхатини самарали тўлдиради ва келажакда «жисмоний ва сунъий шахслар жинойи жавобгарликка тортилади», деган қонидани акс эттиради [19. С. 463]. Бироқ, назаримизда, сунъий интеллект ривожланишининг ҳозирги ҳолати ва унинг инсон фаолиятидаги ролини ҳисобга олсак, ҳозирги кунда ушбу тизимни тўғридан-тўғри жинойи жавобгарликка тортиш мантиқсиз ҳисобланади.

Бинобарин, сўнги вақтларда Европа Иттифоқида ҳайдовчисиз бошқариладиган автомобиллар билан боғлиқ қатор фожиали ҳодисалар кўпайгандан сўнг роботларга ҳуқуқий мақом бериш ва натижада электрон шахсни жавобгарликка тортиш имконияти кенг муҳокама қилина бошланди. Шу муносабат билан, Европарламент 2017 йил 16 февралда «Робототехника тўғрисидаги фуқаролик ҳуқуқи меъёрлари ҳақида»ги [5. Р. 10] резолюциясини қабул қилди ва унга мувофиқ робототехника ва сунъий интеллект бўйича махсус Европа агентлигини ташкил этиш; ақлли автоном роботнинг меъёрий таърифини ишлаб чиқиш, роботларнинг барча турлари учун таснифлаш тизими билан биргаликда рўйхатга олиш тизимини яратиш; хавф-хатарларнинг олдини олиш учун ишлаб чиқарувчилар зиммасига қатъий мажбуриятлар ва хавфсизлик кафолатларига оид талабларни шакллантириш; роботлардан фойдаланадиган ёки уларга эҳтиёж сезадиган компаниялар учун улардан фойдаланишнинг умумий қоидаларини яратиш масалалари бўйича тегишли чоралар белгиланди [22. Р. 138]. Бунда албатта, мазкур резолюциядаги роботларга ҳуқуқий мақом бериш масаласи алоҳида қизиқиш уйғотади.

Аслида, электрон шахснинг ҳуқуқий мақоми, жисмоний шахсникидан тубдан фарқ қилади. Шу боисдан, бир гуруҳ муаллифлар сунъий интеллектни жисмоний шахс ҳуқуқларидан фарқ қиладиган алоҳида, ўзига хос ностандарт белгиларга эга бўлган шахс сифатида қабул қилиш керак [1. Р. 22; 10. Р. 14; 13. С. 454], деган фикрни илгари суришади. Бироқ, биз мавжуд ҳуқуқий воқелик доирасида ҳозирги кунда сунъий интеллектга ҳуқуқ субъекти сифатида ва ҳаттоки унга чекланган мақомни ҳам беришни мумкин эмас, деб ҳисоблаймиз. Яъни, ҳозирча миллий жиноят қонуни доирасида сунъий интеллектнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаш орқали уни жиноят субъекти сифатида тан олиб бўлмайди, чунки жиноят субъектининг асосий белгиси – унинг ақли расолиги, ўз қилмишининг хусусияти ва ижтимоий хавфини англаш ва уларни бошқара олиш қобилияти билан белгиланади. Шу сабабли сунъий интеллектни жиноят субъекти сифатида инсон ёки юридик шахснинг ҳуқуқий мақоми билан тенглаштирилиб бўлмайди. Ҳуқуқий мақомга эга шахс субъектив эътиқодларга асосланиб, фикрлаши лозим, аммо сунъий интеллект онг ёки ҳис-туйғуларга эга бўлмасдан юқорида таъкидлаганимиздек дастурий таъминот ҳисоб-китоблари асосида мустақил ҳаракат қилади.

Олимларнинг мулоҳазасини давом эттирган ҳолда, Р.Линес ва Ф.Лусиверолар, сунъий интеллект етказган зарар учун уни дастурлаштирган шахс ёки ундан фойдаланиш учун

масъул бўлган шахс жавобгар бўлиши керак [14. Р. 202], деб таъкидлайдилар. Қайсидир маънода ушбу фикрга қисман қўшилиш мумкин. Боиси, миллий қонунчиликда (ФК 999-м.) бундай ёндашув, агар зарар сунъий интеллект томонидан етказиб, у ошиқча хавф манбаи деб баҳоланса, жавобгарлик унинг эгасига ҳам, ошиқча хавф манбаини эгаллаб олган шахсларга ҳам юкланиши мумкинлиги ҳақидаги қоидалар эътироф этилади.

Шу билан бирга сунъий интеллект жавобгарлиги масласида З.И. Хисамова, сунъий интеллектни яратувчиси ёки эгаси улар томонидан яратилган ёки фойдаланилаётган сунъий интеллект томонидан етказилган ҳар қандай зарар учун қонунда белгиланган тартибда жавобгар бўлади [30. С. 570], деб ёзади. Аммо, сунъий интеллект ишлаб чиқарувчиси ёки эгасини сунъий интеллект етказган барча оқибатлар учун жавобгар қилиш учун уларнинг қилмиши ва оқибатга нисбатан бўлган руҳий муносабатини аниқлаш ҳамда уларни реал воқеяликда жавобгарликка тортиш имкониятини ҳам баҳолаш муҳим ҳисобланади. Чунки, сунъий интеллект тизимлари бир нечта дастурий-аппарат комплексларидан иборат бўлган мураккаб архитектурага эга ёки муайян кодлардан фойдаланган ҳолда яратилади. Ушбу вазиятларда сунъий интеллектнинг ишлаб чиқувчиси ва эгасини аниқлаш анчайин қийин. Қонунни қўллаш амалиётида бундай қийинчиликларни бартараф этиш учун сунъий интеллектни ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва ишга тушириш фаолиятни стандартлаштириш ва сертификатлаш тизимини йўлга қўйиш керак. Аммо, таассуфки ҳозирда амалда бундай тизим ташкилий-ҳуқуқий жиҳатдан ҳал қилинмаган.

Ваҳоланки, мустақил қарор қилиш, ўзини-ўзи бошқариш ва такомиллаштириш ҳамда муайян вазиятлар учун ечимлар излаш қобилиятига эга муқобилликка эга сунъий интеллектдан фойдаланиш амалда анчайин мураккаб муаммоларни келтириб чиқаради. Зеро, бу борада П.М. Морхат тўғри таъкидлаганидек, бунаёқ вазиятларда асосий қийинчилик қилмиш ва унинг оқибатлари ўртасидаги сабабий боғланишни аниқлаш билан боғлиқ бўлади [18. С. 148]. Дарҳақиқат, жиноий жавобгарликка тортиш учун қилмиш ва оқибат ўртасидаги сабабий боғланишни аниқлаш асосий шартлардан ҳисобланади.

Ташқаридан қараганда, бундай ҳолларда келиб чиққан жиноий оқибатлар учун сунъий интеллект ишлаб чиқувчилари ва эгаларини жавобгарликка тортиш тўғридек кўринади, аммо инсон яратган маҳсулотлардан бошқалар фойдаланилиши натижасида келиб чиққан оқибатлар учун унинг яратувчисини жавобгарликка тортиш баҳсли ҳисобланади. Чунончи О.Радутний бу борада ёзишча, сунъий интеллект ишлаб чиқарувчилари бошқалар томонидан етказилган зарар учун жавоб берамайдилар, мажбуриятларни ўз зиммаларига олмайдилар [22. Р. 138]. Ҳолбуки, мустақил қарор қабул қилиш, ўзини ўзи бошқаришга қодир бўлган сунъий интеллект бошқа ҳодисалар ва объектлардан сезиларли даражада фарқ қилади. Шунинг учун жиноят сифатида баҳоланадиган қилмишни содир этиш тўғрисида мустақил қарор қабул қилган сунъий интеллектнинг жавобгарлиги анча мураккаб жараён дидир. Ахир, сунъий интеллектни жиноят содир этганлиги учун жиноий жавобгарликка тортиш масаласи унга жиноят субъекти мақомини бериш билан боғлиқ бўлади. Бизнингча, жавобгарлик масаласида алоҳида ишлаб чиқилган мураккаб ускуналар ва қурилмалар мажмуасидан иборат сунъий интеллектни лойиҳалаштирувчи ва ишлаб чиқувчиларга тўғридан-тўғри жавобгарлик масъулиятини юклаш мақсадга мувофиқ бўлмайди. Чунки, сунъий интеллект жавобгарлигининг якуний ечими кўп жиҳатдан уни қўллашда ва унга юклатилган вазифаларга боғлиқ бўлади.

Шу жиҳатдан ҳам бугунги кунда назарияда сунъий интеллект ёрдамида содир этиладиган жиноятлар учун жавобгарлик белгилашнинг ўзига хос моделлари ишлаб чиқилган. Хусусан, бу борада профессор Г.Халлеви томонидан учта модель ишлаб чиқилган [8. Р. 192]. Унинг назарияси Д.Гункел, М.Шерер, М.Мелман, Д.В.Берг каби IT-технологиялар ва киберҳуқуқ соҳасидаги ишланмалар билан шуғулланувчи америкалик олимлар томонидан эътироф этилган [7. Р. 160; 24. Р. 368; 16]. Ушбу моделлар қуйидагилардан иборат.

Биринчи модель, «The Perpetration-by-Another» (бошқа шахс орқали содир этиш) модели сунъий интеллектни жиноят субъекти сифатида тан олмайди ва ундан қилмишни содир этиш учун бир вақтнинг ўзида «mens rea» ва «actus reus» мавжудлигини талаб қилмайди. Бунда сунъий интеллект фойдаланувчиси айбсиз шахс (innocent agent ёки semi-innocent agent) сифатида баҳоланди. Бундай ҳолда, сунъий интеллект ҳаракатлари учун жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин бўлган иккита субъект мавжуд бўлади. Биринчиси, жиноят содир этиш мақсадида махсус дастурий таъминотни ишлаб чиққан дастурчи, иккинчиси, мавжуд сунъий интеллект имкониятларидан ўзининг қонунга хилоф мақсадлари учун фойланган фойдаланувчи. Ҳар иккала ҳолда ҳам қилмиш бевосита сунъий интеллект ёрдамида амалга оширилади.

Иккинчи модель, «The Natural-Probable-Consequence Liability» (табиий эҳтимолий оқибат) модели дастурчи (фойдаланувчи)нинг қилмишида «mens rea» ҳам «actus reus» ҳам мавжудлигини назарда тутмайди. Бундай вазият сунъий интеллект тизимининг одатий ҳаракатларидан жиноий қилмиш содир этиш учун нотўғри фойдаланиш мумкин бўлганда юзага келади [32. P. 267, 273]. Бунда субъект жиноят ёки унинг оқибатларини олдиндан кўра билмайди, фақату сунъий интеллектнинг мавжуд имкониятларини баҳолай олади. Бу дастурчи (фойдаланувчи)нинг бепарволиги бўлиб, унинг мавжудлиги шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун асос бўлади. Бироқ, ушбу модель бошқа ҳолатни ҳам назарда тутаяди. Агар робот маълум бир жиноятни содир этиш учун дастурлаштирилган бўлса, лекин уни содир этиш жараёнида ва, эҳтимол, уни охирига етказишда белгиланган режадан четга чиқиб, бошқа жиноятни содир этса, унда дастурчи қасддан содир этилган жиноят учун ҳам (дастлаб режалаштирилган), у режалаштирмаган, лекин робот томонидан содир этилган жиноят учун ҳам жавобгар бўлади [25. P. 167].

Учинчи модель, «The Direct Liability» (бевосита жавобгарлик) модели бутунлай бошқача хусусиятга эга. У сунъий интеллектни кейинчалик жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин бўлган мустақил жиноят субъекти сифатида кўриб чиқади. Моделнинг номланишидан кўриниб турибдики, у сунъий интеллектнинг бевосита жавобгарлигини унинг хатти-ҳаракатларига дастурчи (фойдаланувчи)нинг оқибатларни келтириб чиқариш нияти (хоҳиши) билан боғламайди [6. P. 152; 9. P. 204]. Аммо бундай моделни ҳаётга татбиқ этиш учун сунъий субъектга ҳуқуқ субъекти мақомини бериш тўғрисида қонуний қарор қабул қилиш, шунингдек, сунъий интеллект ҳаракатларининг «mens rea» ва «actus reus» талабларига аниқ мувофиқлигини аниқлаш талаб этилади [15. P. 188].

Кўриб турганимиздек, биринчи икки модель сунъий интеллектни жиноят субъекти сифатида тан олмайди ва уни жиноятнинг қуроли ёки воситаси сифатида ҳисоблаган ҳолда жавобгарлик масаласини ҳал қилади, учинчи модель эса, келажакда сунъий интеллектни жиноят субъекти сифатида мақомини белгилаб, уни жавобгарликка тортишни назарда тутаяди.

Юқорида таъкидланганлардан келиб чиқиб, назаримизда синъий интеллектдан фойдаланган ҳолда ёки у иштирок этган вазиятларда қилмишни квалификация қилиш ва жавобгарлик масалаларини ҳал қилишда қуйидаги қоидаларни қўллаш мақсадга мувофиқдир:

1. Сунъий интеллект ишлаб чиқарувчиси (яратувчиси). Сунъий интеллектни яратиш, авваламбор, унинг ишлаши ва ўз-ўзини бошқаришга оид дастурлаш жараёнларига чекловлар киритишни, мумкин бўлган хатоликларни ва истеъмолчи учун хавф-хатарларни бартараф этиш лозимлигини назарда тутаяди. Шу сабабли, сунъий интеллектнинг ушбу таркибий қисмлари учун масъул шахслар мазкур жараёнларга била туриб ёки вазифаларига лоқайд ёки виждонсизларча муносабатда бўлиши оқибатида йўл қўйса, улар жиноят субъекти сифатида тан олиниши мумкин. Масалан, агар ҳайдовчисиз бошқариладиган автомобиль томонидан йўл ҳаракати қоидалари бузилиши одам ўлимига олиб келган бўлса ва бунга сунъий интеллект дастурий таъминотнинг номукамаллиги сабаб бўлган бўлса ва унинг яратувчиси бундай оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигини олдиндан кўра олганлиги аниқланса,

жавобгарлик сунъий интеллект ишлаб чиқувчиси зиммасига юкланиши керак. Бу жараёнда қилмишга жиноятларни квалификация қилиш қоидаларидан келиб чиққан ҳолда ҳуқуқий баҳо бериш талаб этилади. Чунки, Жиноят кодексининг 266-моддасида назарда тутилган жиноятнинг субъекти махсус субъект бўлиб, унга кўра 16 ёшга тўлган транспорт воситасини бошқарувчиси мазкур жиноятнинг субъекти ҳисобланганлиги сабабли бундай вазиятда сунъий интеллект ишлаб чиқарувчисининг қилмишини ушбу модда билан жавобгар қилиб бўлмайди. Бундай қилмиш учун сунъий интеллект ишлаб чиқарувчиси Жиноят кодексининг 186-моддаси билан жавобгарликка тортилади. Агар шахснинг айби жиноят оқибатига нисбатан қасд шаклида ифодаланса, бундай қилмишни сунъий интеллектдан фойдаланишни жиноят содир этиш қуроли ёки воситаси сифатида баҳолаб, келиб чиққан оқибатга қараб, ҳаёт ёки соғлиққа қарши қаратилган жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалар билан квалификация қилиш керак бўлади.

2. Сунъий интеллект технологияларини ишлаб чиқарувчиси ёки ўтказувчиси. Ушбу шахслар ҳам хўжалик фаолиятининг бошқа барча соҳаларида бўлгани каби, товарлар, ишлар ва хизматларнинг зарур сифатини таъминлашлари керак. Товар ишлаб чиқарувчиси ёки ўтказувчиси ҳар доим ҳам робототехника ва дастурлаш соҳасида етарли билимга эга бўлмасликлари мумкин, шунинг учун улар сунъий интеллектнинг хавфсиз ишлаши учун барча зарур бўлган чораларни кўрган бўлса, уларнинг қилмишида айб мавжуд бўлмайди. Аммо, ишлаб чиқарувчи ёки ўтказувчи маҳсулотнинг хавфли оқибатларга олиб келиши мумкинлиги ҳақида олдиндан билган бўлса, нуқсонли сунъий интеллектга эга маҳсулотни ишлаб чиқарган ёки ўтказган (сотган) шахслар жавобгар бўлишлари керак. Бундай қилмишни ҳам Жиноят кодексининг 186-моддаси билан квалификация қилиш мумкин. Агар, ишлаб чиқарувчи ёки сотувчи сунъий интеллект технологиясини ишлаб чиқувчисининг (яратувчисининг) рухсатисиз ёки унинг ихтиёрига зид дастурий таъминотга тузатишлар киритганлик ёки ташқаридан аралашганлик ҳолатлари аниқланган тақдирда, бундай қилмишни Жиноят кодексининг 278<sup>4</sup>-моддаси ёки бошқа тегишли моддалар билан квалификация қилиш керак бўлади.

3. Сунъий интеллект технологиясидан фойдаланувчи. Ушбу субъектни жинойий жавобгарликка тортиш масаласи сунъий интеллект технологиясининг қанчалик муқобил эканлиги ва фаолиятини фойдаланувчи томонидан назорат қилиш имкониятлари мавжуд ёки мавжуд эмаслиги билан боғлиқ ҳолда ҳал этилади. Чунки, сунъий интеллект технологиясининг ишлаши бевосита унинг фойдаланувчисининг фаолиятга боғлиқ бўлса ёки унинг назорати остида амалга оширилса, унинг оқибатларига сунъий интеллект эмас, балки унинг фойдаланувчиси айбдор бўлади. Шу билан бирга, сунъий интеллект технологияси ишлаши тўлиқ мустақиллиги туфайли унда фойдаланувчининг роли бўлмаган тақдирда, унинг технологик хусусиятлари ҳисобга олинган ҳолда жавобгарлик масаласи ҳал қилинади. Агар сунъий интеллект билан жиҳозланган маҳсулотнинг фойдаланувчиси ундан фойдаланиш шартларини бузмаган бўлса ва келиб чиққан оқибатларда айби аниқланмаса, сунъий интеллект фойдаланувчиси жавобгарликка тортилмаслиги керак. Чунки, бундай қилмишлар айбсиз ҳолда зарар етказилганлиги сабабли шахснинг қилмишида жиноят таркиби мавжуд бўлмайди.

Аммо, сунъий интеллект билан жиҳозланган маҳсулотдан фойдаланиш шартлари бузилган айрим ҳолларда фойдаланувчининг қилмиши жинойий деб баҳоланиши мумкин. Масалан, ҳайдовчисиз бошқариладиган транспорт воситаси саломида бўлган шахс безорилик қилиб, ҳаракатланаётган транспорт воситасининг эшикларини очса, деразадан бошини чиқарса ёки бошқа нотўғри ҳаракатларни содир этса, транспорт воситаси хавф деб ҳисоблаб, бошқарувни бирдан тўхтатиши ёки руль механизмининг блокировка қилиши мумкин. Натижада, дастурий таъминот йўловчининг хавфсизлигини таъминлашга ҳаракат қилиб ёки унинг ҳаракатларини тўғри баҳолай олмай, бошқа шахсларга зарар етказиши мумкин. Бундай ҳолатда транспорт воситасидан фойдаланувчи шахс қилмишини Жиноят кодекси 266-моддаси (тегишли оқибатлар мавжуд бўлганда) билан квалификация қилиш керак бўлади. Агар шахс транспорт воситасини бошқаришда

иштирок этмай йўловчи сифатида ҳаракатланган (бунда шахс транспорт воситасини бошқармайди) тақдирда, бундай қилмиш Жиноят кодексининг 268-моддаси билан квалификация қилинади. Гарчи, сунъий интеллект тизимларидан нотўғри фойдаланиш, уни атайлаб нотўғри бошқариш нафақат транспорт соҳасида, балки ҳар қандай соҳада ҳам содир этилиши мумкинлигини инкор этмайди. Буларнинг барчаси фойдаланувчи томонидан сунъий интеллект маҳсулотига нисбатан маълум мажбуриятлар мавжудлигини ва бундай мажбуриятлар бузилган тақдирда жавобгарликка тортиш мумкинлигини назарда тутлади.

4. Бошқа шахслар. Айтиш керакки, сунъий интеллект мураккаб ишланма бўлгани билан у барибир компьютер дастури ҳисобланади ва у инсонлар томонидан яратилади. Бу юқорида таъкидлаганимиздек, унинг имкониятларидан ғаразли ёки бошқа паст ниятларда фойдаланиш мумкинлигини инкор этмайди ва сўнги пайтларда бу йўналишда содир этилаётган жиноятларнинг тури ривожланиб бормоқда. Хусусан, сунъий интеллект билан жиҳозланган маҳсулотни модификациялаштириш ёки зарар келтирувчи дастурларни ишлаб чиқиш орқали жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказиш ҳолатлари учрамоқда. Масалан, бунга ҳарбий роботлар, ҳайдовчисиз бошқарилидаган транспорт воситалари, автоматик биржа савдоси қурилмалари ва шу кабиларнинг компьютер алгоритмларга ўзгартириш киритиш ҳолатларини мисол қилиб келтиришимиз мумкин. Айтиш пайтда мамлакатимизда бундай қилмишлар учун Жиноят кодексининг XX<sup>1</sup> бобида (Ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлар) жавобгарлик назарда тутилган. Зеро, Жиноят кодексига ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутувчи алоҳида нормаларнинг мавжудлиги, сунъий интеллект ёрдамида содир этилган қилмишлар учун ҳаётга қарши жиноятлар, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши жиноятлар, ўзгарлар мулкни талон-торож қилиш, бошқарув тартибга қарши жиноятлар ва бошқа ҳолатлар учун жавобгарликни белгиловчи нормалари бўйича жавобгарликка тортиш имкониятини истисно этмайди. Шу боисдан, агарда бундай қилмишлар жиноят қонуни билан қўриқланадиган турли ижтимоий муносабатларга зарар етказиб, мустақил оқибатларни келтириб чиқарган тарқдирда, бундай қилмишларни жиноятлар мажмуи тариқасида ҳуқуқий баҳолаш керак бўлади. Масалан, одам ўлдириш мақсадида ҳайдовчисиз бошқариладиган транспорт воситаси ахборот тизимини бузиб кириш орқали йўловчининг тезликни ошириб юборишига, тўқнашувга ва ўлимига олиб келган шахснинг ҳаракатлари, Жиноят кодексининг 278<sup>4</sup>-ва 97-моддалари мажмуи бўйича квалификация қилиниши керак.

Шунингдек, агарда фуқаролар ёки ташкилотларнинг банк ҳисобварақларидан пул маблағларини ахборот тизими ёки ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган талон-торожлик факти Жиноят кодексининг 168, 169-моддалари квалификация қилиниши мумкин ҳамда жиноят қонунининг бир қатор нормаларида телекоммуникация ёки ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда содир этиладиган бошқа қилмишлар учун жиноий жавобгарлик назарда тутилган (ЖК 103-м., 2-қ. «г» б., 103<sup>1</sup>-м., 2-қ., «в» б., 130–130<sup>1</sup>-м., 139-м., 2-қ., 140-м., 2-қ., 141<sup>2</sup>–141<sup>3</sup>-м., 158-м., 3-қ., 168-м., 3-қ., «г» б., 3-қ., 169-м. «б» б., 188<sup>1</sup>-м., 244-м., 2-қ. «б» б., 244<sup>1</sup>-м., 3-қ., «г» б., 244<sup>6</sup>-м., 251<sup>1</sup>-м., 273-м., 3-қ., «д» б., 274-м., 278-м., 4-қ.). Бироқ, яратилаётган сунъий интеллект тизимлари ҳар доим ҳам ахборот тизимларига зарар келтирувчи ёки телекоммуникация ёхуд ахборот технологияларига оид хусусиятларни ўзида ифода этмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам назаримизда келгусида сунъий интеллект технологиялари ёрдамида жиноят содир этишга оид жиноят-ҳуқуқий белгиларни жиноят қонуни нормаларига киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

5. Сунъий интеллект. Юқорида таъкидланган ҳолатларда сунъий интеллектдан фойдаланишда ҳар доим жисмоний шахс иштирок этади ва келиб чиққан оқибатлар у ёки бу даражада ушбу шахснинг қилмиши билан сабабий боғлиқ бўлади. Сунъий интеллект таъкидлаганимиздек ўзининг технологик хусусиятларига кўра, муқобил тарзда ташқи таъсирга нисбатан ўзи мустақил ҳолда қарорлар қабул қилишга қодир бўлади. Бу



эса, сунъий интеллект ишлаб чиқарувчиси томонидан эҳтимолли хавф-хатарларни олдини олиш бўйича зарур чораларни кўрган, фойдаланувчи ундан фойдаланиш шартларига қатъий риоя қилган ва унинг фаолиятига учинчи шахсларнинг ташқаридан аралашуви бўлмаган вазиятларни истисно этмайди. Шу сабабли ҳар доим ҳам юз берган ижтимоий хавфли оқибатлар сунъий интеллект ишлаб чиқувчиси, ишлаб чиқарувчиси, фойдаланувчиси ёки бошқа учинчи шахсларнинг қилмиши билан алоқадор бўлмаслиги мумкин. Бундай ҳолда табиий савол туғилади, бунда келиб чиққан оқибатлар учун ким жавоб беради? Аммо, амалдаги жиноят қонунига мувофиқ, бунда сунъий интеллект технологиясини жавобгарликка тортиб бўлмайди, чунки сунъий интеллект жиноят субъекти белгиларига эга бўлмайди. Шу сабабли мантиқан бу каби ҳолатлар Жиноят кодексининг 24-моддасига асосан айбсиз ҳолда зарар етказиш деб баҳоланиши мумкин. Бироқ, назаримизда сунъий интеллектни жиноий жавобгарликка тортиш тўғрисидаги масаланинг ечими унинг ривожланишига қараб ўзгариши мумкин. Ҳозирги вақтда эса, сунъий интеллект тизимига нисбатан жиноий жавобгарликни қўллаб бўлмайди. Келиб чиққан хавфли оқибатларни бартараф қилиш ёки бузилган ҳуқуқларни тиклаш масаласига келсак, бундай ҳолатлар учун бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган талабларни қўллаш истисно этилмайди. Масалан, фуқаролик қонунчилигига кўра, зарар етказган шахснинг айби бўлмаган тақдирда ҳам зарарни тўлаш назарда тутилади (ФК 985-м., 4-қ.).

Демак, муҳтасар айтадиган бўлсак, сунъий интеллектдан фойдаланиш билан боғлиқ қилмишларни содир этганлик учун жиноий жавобгарликни амалга ошириш муаммоларини ўрганиш кўйидаги хулосаларни шакллантириш имконини беради:

1) сунъий интеллект деганда, инсоннинг фикрлаш фаолиятига ўхшаш, эслаб қолиш, таҳлил қилиш, баҳолаш, вазифаларга ечимлар излаш ва мустақил қарор қабул қилиш қобилиятига эга бўлган дастурлаштирилган тизим тушунилади. Айни пайтда, жиноят қонунда сунъий интеллект атамисига ҳуқуқий маъно берилиши шарт бўлмайди, чунки, норма тузилишининг бланкет хусусияти орқали муайян атаманинг маъносини очиб бериш учун бошқа ҳужжатга ҳавола қилиш мумкин. Шунинг учун ҳам сунъий интеллектнинг ҳуқуқий таърифини ахборотлаштириш соҳасини тартибга солувчи қонун ҳужжатларида бериш мақсадга мувофиқ;

2) жиноят қонунчилиги сунъий интеллект тизимларидан фойдаланиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатларни тартибга солиш соҳасида кечикмоқда, айни пайтда сунъий интеллект иштирокида бир нечта ижтимоий хавфли қилмишлар содир этилмоқда;

3) сунъий интеллект фаолияти объектив равишда ижтимоий хавф туғдириши ва жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказиши мумкин;

4) ҳозирги вақтда сунъий интеллектнинг айб мазмуни инсон фаолиятининг ақлий ва иродавий белгилари мазмунидан йироқ, бироқ у кўпроқ даражада бепарволик билан тавсифланади, шу билан бирга, келажакда ўхшашлик даражаси ошиши мумкин ва бу ҳолат сунъий онг хатти-ҳаракатларида айбнинг субъектив аломатлари мавжудлиги ҳақида гапириш имконини беради;

5) сунъий интеллект тизимларидан фойдаланган ҳолда содир этилиши мумкин бўлган қилмишлар учун жиноий жавобгарликка тортиш мумкин бўлган жиноят субъектлари қаторига сунъий интеллект технологиясини ишлаб чиқувчиси (яратувчиси); сунъий интеллект технологиясини ишлаб чиқарувчиси ёки ўтказувчиси; сунъий интеллект технологиясининг фойдаланувчиси; бошқа шахсларни киритиш мумкин;

6) сунъий интеллектни шахс сифатида ўзини ўзи англашига эришган ва қонун томонидан жиноят субъекти деб тан олинган тақдирдагина жиноятнинг тўлақонли субъекти сифатида жавобгарликка тортиш мумкин, шу боис ҳозирча сунъий интеллектни жиноий жавобгарликка тортиб бўлмайди. Сунъий интеллектни жиноят субъекти сифатида тан олиш нафақат батафсил тадқиқотни, балки муайян эҳтиёткорликни ҳам талаб қиладиган жараён ҳисобланади. Сунъий интеллектни жиноят субъекти сифатида эътироф этиш муқаррар равишда унинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини норматив жиҳатдан

белгилаш лозим. Бу, ўз навбатида, нафақат норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар базасини тубдан қайта қуришни, балки инсон тафаккури векторини, ҳуқуқий маданиятни ривожлантириш йўналишини ҳам ўзгартиришни талаб этади. Шу боисдан жамият ҳозирданоқ эҳтимолий хатарларни башорат қилиши, сунъий интеллектни ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва ундан фойдаланишда жавобгарлик, шу жумладан, жиноий жавобгарлик концепциясини ишлаб чиқишга эътибор қаратиши керак. Бундай ҳуқуқий институт мутлақо янгича ёндашувни талаб қилади. Ушбу институт доирасида сунъий интеллектнинг техник ва бошқа хусусиятлари симбиозига асосланган субъектни анъанавий тушунишдан фарқли равишда, шунингдек, деактивация, қайта дастурлаш ёки унга жиноят субъекти мақомини бериш каби муқобил жавобгарлик турларини назарда тутиш мақсадга мувофиқ бўлади;

7) сунъий интеллектдан мустақил қарорлар қабул қилишнинг мумкин бўлган хавфлари ва салбий оқибатларини олдини олиш мақсадида бундай оқибатларни чуқур таҳлил қилиш, ишга тушириладиган сунъий интеллектни мажбурий рўйхатдан ўтказиш механизмларни ишлаб чиқиш лозим. Шунингдек, робот механизмига фавқулодда вазиятларда барча жараёнларни дарҳол тўхтатиш учун махсус дастурий таъминотни интеграция қилиш имконияти яратиш мақсадга мувофиқ. Шу сабабли ҳам мазкур жараён тўлиқ ҳуқуқий тартибга солиниши керак. Айни пайтда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 14 октябрдаги ПҚ-358-сон қарори билан тасдиқланган «Сунъий интеллект технологияларини 2030 йилга қадар ривожлантириш стратегияси»да хавфсизлик нуқтаи назаридан сунъий интеллект технологиялари бўйича этика қоидаларини ишлаб чиқиш ва маълумотларни йиғиш, сақлаш ва қайта ишлаш ҳамда уларни муҳофаза қилиш ва хавфсизлигини таъминлашга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштириш масалалари кўзда тутилган;

8) сунъий интеллект мустақил равишда жиноятнинг объектив томонини амалга ошириши ва ҳар қандай ижтимоий муносабатларга зарар етказиши мумкинлиги сабабли, Жиноят кодексининг 56-моддасини «сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб жиноят содир этиш»ни жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида назарда тутиш ҳамда сунъий интеллект тизимларидан ғаразли ва бошқа паст ниятларда қасддан ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва фойдаланганлик учун қуйидаги мазмундаги норма билан тўлдириш мақсадга мувофиқ:

**278<sup>10</sup>-модда. Ғаразли ёки бошқа паст ниятларда сунъий интеллект технологияларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш, фойдаланиш, ўтказиш ва улар билан бошқа ҳаракатларни содир этиш**

Ғаразли ёки бошқа паст ниятларда ёки жиноятни яшириш мақсадида сунъий интеллект технологияларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш, фойдаланиш, ўтказиш ва улар билан бошқа ҳаракатларни содир этиш –

базавий ҳисоблаш миқдорининг уч юз бараваридан беш юз бараваригача миқдорда жарима ёки уч йилгача озодликни чеклаш ёхуд уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар:

- а) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- б) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан;
- в) хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этилган бўлса, —  
уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар:

- а) одам ўлимига;
- б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса;
- в) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса, –  
беш йилдан етти йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

**Иқтибослар/Сноски/References**

1. Asaro P.M. Robots and Responsibility from a Legal Perspective // Proceedings of the IEEE. – 2007. – Vol. 4, iss. 14. – P. 20–24.
2. Bostrom N. Strategic Implications of Openness in AI Development. Global Police. – 2017. – Vol. 8, iss. 2. – P. 135–148.
3. Bostrom N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. — Oxford: Oxford Univ. Press, 2014. – 390 p.
4. Бозаров С.С. Сунъий интеллект томонидан етказилган зарар учун жавобгарлик масалалари // <https://cdn.uz.uz/2022/07/05/05/02/03h8FqhXBuvCIYHXM6MJBeh509lkZFPo.pdf>
5. Delvaux M. Draft Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. – European Parliament, 2016. – 22 p.
6. Freitas P. Criminal Liability of Autonomous Agents: From the Unthinkable to the Plausible / P. Freitas, F.A. de Andrade, P.J. Novais // Ai Approaches to the Complexity of Legal Systems. – Berlin: Springer 2014. – P. 145–156.
7. Gunkel D.J. The machine question: Critical Perspectives on AI, Robots, and Ethics. – Cambridge: MIT Press, 2012. – 270 p.
8. Hallevy G. The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities – from Science Fiction to Legal Social Control // Akron Intellectual Property Journal. – 2010. – Vol. 4, iss. 2. – P. 171–201.
9. Hallevy G. When Robots Kill: Artificial Intelligence Under Criminal Law. – Boston, 2013. – 272 p.
10. Hood K. Artificial Intelligence and the Legal Profession // Horizon Scanning. – 2018. – 20 p.
11. Kingston John K. C. 2016. “Artificial Intelligence and Legal Liability”, Research and Development in Intelligent Systems XXXIII: Incorporating Applications and Innovations in Intelligent Systems XXIV, ed. by Max Bramer, Miltos Petridis: – Cambridge: Springer. – P. 269–279.
12. Kopfstein J. Should Robots Be Punished For Committing Crimes?. – URL: <https://www.vocativ.com/417732/robots-punished-committing-crimes>.
13. Курсова О.А. Юридические фикции современного российского права: сущность, виды, проблемы действия // Проблемы юридической техники: сб. ст. / под ред. В.М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000. – С. 450–459.
14. Leenes R. Laws on Robots, Laws by Robots, Laws in Robots: Regulating Robot Behaviour by Design // Law, Innovation and Technology. – 2014. – Vol. 6, iss. 2. – P. 194–222.
15. Levy D. When robots do wrong // [https://share.pdfonline.com/87cad18d73324e8fb2eaae1cddb60f77/Kathmandu\\_final\\_text\\_October31st.htm](https://share.pdfonline.com/87cad18d73324e8fb2eaae1cddb60f77/Kathmandu_final_text_October31st.htm). Hallevy G. Liability for Crimes Involving Artificial Intelligence Systems. – Dordrecht: Springer, 2015. – 262 p.
16. Mehlman M. Robot Law // Case Legal Studies Research Paper. – 2017. – URL: <https://ssrn.com/abstract=2908488>.
17. Матчанов Ш. К. Жинойят ишини тергов қилишда сунъий интеллектдан фойдаланиш масалалари // Siyosatshunoslik, huquq va xalqaro munosabatlar jurnali. – 2023. – № 9. – Б. 1–5.
18. Морхат П.М. Искусственный интеллект: правовой взгляд. – М.: Буки Веди, 2017. – 257 с.
19. Мосечкин И.Н. Искусственный интеллект и уголовная ответственность: проблемы становления нового вида субъекта преступления // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2019. – Право 3. – С. 461–476.
20. Negnevitsky M. Artificial intelligence: a guide to intelligent systems. Pearson education, 2005. URL: [https://books.google.ru/books?hl=ru&lr=&id=1BxYQnrFv9MC&oi=fnd&pg=PR11&dq=artificial+intelligence+&ots=GWevZKTmUA&sig=ChXKFLimlDD0aIwcZW\\_NHDCY3-Y&redir\\_esc=y#v=onepage&q=artificial%20intelligence&f=false](https://books.google.ru/books?hl=ru&lr=&id=1BxYQnrFv9MC&oi=fnd&pg=PR11&dq=artificial+intelligence+&ots=GWevZKTmUA&sig=ChXKFLimlDD0aIwcZW_NHDCY3-Y&redir_esc=y#v=onepage&q=artificial%20intelligence&f=false).
21. Nevejans N. European Civil Law Rules in Robotics: Study. – European Union, 2016. – 34 p.

22. Radutniy O.E. Criminal Liability of the Artificial Intelligence // Problems of Legality. – 2017. – Iss. 138. – P. 132–141.
23. Sandberg A. Space Races: Settling the Universe Fast. Technical Report-2018. – University of Oxford, 2018. – URL: <https://www.fhi.ox.ac.uk/wp-content/uploads/space-races-settling.pdf>.
24. Scherer M.U. Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies // Harvard Journal of Law & Technology. – 2015. – Vol. 29, – № 2. – P. 353–400.
25. Solaiman S. Legal personality of robots, corporations, idols and chimpanzees: a quest for legitimacy // Artificial Intelligence and Law. – 2017. – Vol. 25. – № 2. – P. 155–179.
26. Синельникова В.Н., Ревинский О.В. Праванарезультатыискусственногоинтеллекта // Копирайт. Вестник Российской академии интеллектуальной собственности. – 2017. – № 4. – С. 17–27.
27. Ужов Ф.В. Искусственный интеллект как субъект права // Пробелы в российском законодательстве. – 2017. – № 3. – С. 357–360.
28. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 14 октябрдаги «Сунъий интеллект технологияларини 2030 йилга қадар ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида» ПҚ-358-сон қарор // <https://lex.uz/docs/7158604>
29. Ўринкулов О.Н., Худойбердиев Р.Ф. Ўзбекистонда сунъий интеллект технологияларини жорий этиш масалалари // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси. – 2021. – № 1 (48). – Б. 158–164.
30. Хисамова З.И. Уголовная ответственность и искусственный интеллект: теоретические и прикладные аспекты // Всероссийский криминологический журнал. – 2019. – Т. 13, – № 4. – С. 564–574.
31. Шамсутдинов Б. Жиноят процессида сунъий интеллект // Odillik mezonі. – 2020. – № 9. – Б. 23.
32. Weng Y.H. Towards the Human-Robot Co-Existence Society: On Safety Intelligence for Next Generation Robots / Y.H. Weng, C.H. Chen, C.T. Sun // International Journal of Social Robotics.– 2009. – № 1. – P. 267–282.